

STRUČNÝ KOMENTÁŘ

Výsledky šetření Životní podmínky 2009 zachycují socioekonomickou situaci hospodářických domácností ČR v roce 2008 a v době návštěv vybraných domácností, tj. na jaře roku 2009.

V tomto období se postupně začala projevovat nastupující globální finanční krize. Zhoršení ekonomické situace v roce 2008 signalizoval zejména vývoj některých makroekonomických ukazatelů - pokles dynamiky HDP a konečné spotřeby domácností, růst inflace, která dosáhla nejvyšší míry za poslední desetiletí. Na trhu práce dozníval pozitivní vývoj z předchozích let - pokles počtu nezaměstnaných, ten se však koncem roku zastavil a současně začaly klesat i počty volných pracovních míst. Průměrná hrubá měsíční mzda v roce 2008 sice dále rostla, ale vzhledem k inflaci byl její reálný růst nejnižší za posledních 8 let.

V České republice navíc proběhla reforma veřejných financí, která přinesla především změny v daňovém systému. Největší dopad mělo zavedení jednotné 15%ní sazby daně uplatňované na tzv. superhrubou mzdu a s tím související úpravy - zvýšení slev na dani a zavedení stropu pro placení sociálního a zdravotního pojištění. Ze zvýšení slev na dani měly největší prospěch domácnosti s nízkými příjmy, zejména však domácnosti s nezaopatřenými dětmi. Jejich příjmy byly po odpočtu všech daňových slev zatíženy nízkou nebo až nulovou daní, bezmála čtvrtina rodin s dětmi dosáhla na tzv. daňový bonus, takže jim byly vyplaceny různě vysoké částky z titulu daňového zvýhodnění na děti. Tyto domácnosti tak v některých případech měly vyšší čistý příjem než hrubý. Polepšili si i pracující důchodci, kteří si na rozdíl od předchozích let mohli nově od základu daně odečíst slevu na poplatníka.

Výrazné zvýšení daňových slev tak do jisté míry kompenzuje dopady reformy v oblasti sociálních výdajů, zvýšení nižší sazby DPH a ekologické daně. U sociálních výdajů byly totiž zpřísněny podmínky pro výplatu některých sociálních dávek. Nejvíce se tato úprava dotkla přídavků na děti a pohřebného, kde v důsledku změn došlo ke zúžení okruhu příjemců dávek a dále u porodného zavedením jednotné výše dávky pro každé dítě. Přijetí nového systému čerpání rodičovského příspěvku na druhé straně umožnilo rodinám lépe skloubit pracovní aktivity s péčí o děti. Jak se všechny změny promítly do příjmů domácností a jak ovlivnily dlouhodobější trendy ve vývoji jejich příjmů je zřejmé z dále uvedených výsledků.

V roce 2008 dosáhl v průměrné domácnosti úhrnný hrubý příjem na osobu 164,1 tis. Kč, což bylo o 10 300 Kč (6,7 %) více než rok předtím. Z hlediska struktury byl oproti minulým rokům růst příjmů pocházejících z pracovní činnosti rychlejší (7,3 %) než růst sociálních příjmů (4,8 %). V závislé činnosti dosáhl hrubý příjem na zaměstnance v ročním průměru zhruba 256 tis. a příjem na podnikatele 318 tis. Čistý příjem na osobu pak činil 139,7 tis. Kč a vzhledem ke změně ve zdanění rostl rychleji (9,2 %) než hrubý příjem.

Sociální příjmy byly co do objemu vyšší než v předchozím roce, ale podstatnou měrou se na tom podílely důchody, které po dvojí valorizaci v roce 2008 vzrostly celkem o 8,5 %. Dávky státní sociální podpory se naopak meziročně snížily zhruba o 17 %. Z hlediska počtu a celkového vyplaceného objemu těchto prostředků měly vliv zejména změny u přídavků na děti. Snížením dosaženého životního minima domácnosti potřebného pro nárok na dávku a zavedením tří dávek podle věku dítěte se snížil počet příjemců proti předchozímu roku zhruba na polovinu (v roce 2007 pobíralo přídávky 23,7 % domácností, v roce 2008 jen 12 % domácností) a objem vyplacených dávek o necelých 40 %. Nejvýraznější procentní pokles byl u porodného a pohřebného, kde došlo v prvním případě ke snížení dávky, ve druhém k omezení okruhu jejich příjemců.

Z hlediska postavení osoby v čele domácnosti měly nejvyšší roční příjem v přepočtu na osobu domácnosti samostatně činných - 167,7 tis. Kč za rok (meziroční růst o 11,5 %). Jen

o málo nižší byly příjmy domácností zaměstnanců s vyšším vzděláním - 164,7 (růst 9,5 %). Domácnosti zaměstnanců s nižším vzděláním, tj. pracující převážně v manuálních profesích, měly oproti předchozí skupině zaměstnanců příjem na osobu o více než třetinu nižší - 122,6 tis. Kč (růst 6,3 %) a pomyslné příjmové nůžky mezi oběma skupinami zaměstnanců se dále mírně pootevřely. Čisté příjmy domácností důchodců bez pracujících členů se především zásluhou dvojí valorizace zvýšily o 8,5 %, což bylo více než u důchodců s pracujícími členy (6,7 %), domácností nezaměstnaných a dalších s osobou v domácnosti či na rodičovské dovolené.

Zhruba po dvou letech stagnace se nepatrně zvýšily některé míry diferenciací. Měřeno Gini koeficientem (výpočet podle čistého příjmu na osobu) vzrostla variabilita příjmů u domácností samostatně činných (0,364) a domácností důchodců bez pracujících členů (0,136). Naproti tomu u domácností zaměstnanců se Gini koeficient meziročně ještě mírně snížil (0,245). Podstatnou měrou se na tom podílel nový způsob zdanění příjmů a změny u sociálních dávek. Také tempa růstu příjmů domácností v 1. a 10. decilu se velmi sblížila (110,1 resp. 111,7), zatímco v předchozích letech rychleji rostly příjmy nejchudších domácností. Nejvýraznější obrat se projevil u hodnoty variačního koeficientu (0,667), který se tak vrátil na úroveň z roku 2006.

Příjmy pod životním minimem (s ŽM porovnávány příjmy po odečtení výdajů na bydlení) mělo v roce 2008 odhadem 122,7 tis. domácností. Jejich průměrný měsíční příjem na osobu činil 3 609 Kč. Z hlediska typu převažovaly domácnosti jednotlivců a neúplné rodiny, z hlediska ekonomické aktivity to byly zejména domácnosti nezaměstnaných a důchodců bez pracujících (44 resp. 21 %).

Míra ohrožení chudobou, počítaná podle jednotné evropské metodiky, opět mírně klesla. Peněžní chudobou bylo v ČR ohroženo celkem 885 tis. osob (8,6 % všech osob). Z hlediska věkové skladby se zlepšila situace osob v produktivním věku 25-49 let, podle typu domácnosti přibýlo chudobou ohrožených jednotlivců ve věku nad 65 let a také osob žijících v nájemních bytech.

S příjmem se dařilo domácnostem vycházet poněkud snáze než v předchozím roce. Ubylo těch domácností, které uváděly různou míru potíží v hospodaření se svým rozpočtem (o 2,7 procentního bodu). Přesto počet domácností, které deklarovaly velké potíže v hospodaření s penězi v roce 2008, zůstal poměrně vysoký - 323 tis. domácností (7,8 % všech domácností).

Pokračovala restrukturalizace bytů z hlediska právní formy, tj. snížil se počet nájemních a družstevních bytů ve prospěch soukromovlastnických forem. Bytů ve vlastním domě a v osobním vlastnictví bylo již 63 %. Současně s tím se zlepšují i některé kvalitativní stránky bydlení - přibývá bytů s větším počtem místností a s větší plochou. Jde především o byty z nové výstavby. Zatím patří ČR v rámci EU k zemím, kde zhruba 30 % bytů je podle metodiky EU tzv. přelidněných.

Výdaje na bydlení se meziročně zvýšily u všech forem. Nejvyšší měsíční výdaje spojené s bydlením měly domácnosti z nájemních bytů. Jejich měsíční výdaje na bydlení činily průměrně 6020 Kč a také meziroční zvýšení bylo nejvyšší - 14,9 % (779 Kč). Regulované nájemné se zvýšilo o 19,8 %, tržní nájemné, které platilo kolem 27 % uživatelů nájemních bytů, se zvýšilo o 4,7 %. Ceny regulovaného a tržního nájmu se sice přibližují, nicméně ve sledovaném období představoval regulovaný nájem jen dvě třetiny toho tržního. Bydlení v ostatních formách přišlo domácnosti o 850 až 1 700 Kč levněji. Podíl čistých příjmů domácností použitý k úhradě výdajů na bydlení se s růstem těchto výdajů postupně zvyšuje. Nejvyšší podíl z příjmů potřebovaly na bydlení domácnosti z nájemních bytů - 24 %, nejméně pak domácnosti s bytem ve vlastním domě - 13 %.